

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1999 - 2

Sâlon de Thé
≡ Le Bâton ≡

HOF VAN GELDERLAND EDE

Chocolaterie, Croissanterie en Vlaaierie

de lekkerste winkel van Ede en omstreken

Gerrie en Joyce Meeuwissen

Telefoon (0318) 615 516 • Fax (0318) 653 675

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
27e jaargang nr 2 juni 1999

Van het bestuur

Op donderdag 22 april j.1. werd in restaurant Buitenzorg te Ede de jaarlijkse ledenvergadering gehouden. Ruim tachtig leden waren aanwezig. In zijn openingswoord belichtte de voorzitter de viering van het vijfenzeventigjarig bestaan van de vereniging.

De jaarlijks goed te keuren stukken, zoals de notulen van de vorige vergadering, het jaarverslag en de jaarrekening over 1998 alsmede de begroting voor 1999, werden de leden aangeboden. Zonder veel discussie werden de genoemde stukken door de vergadering goedgekeurd. Volgens het rooster was de penningmeester, de heer W. Kempe, aftredend. De vergadering stemde in met zijn voorgestelde herbenoeming.

Na de pauze verzorgde Prof. Drs. J.A.J. Vervloet uit Bennekom een lezing met dia's en sheets over de Landschapontwikkeling op de Veluwe. Een zeer interessant onderwerp waarover veel te vertellen valt. De beschikbare tijd was dan ook niet voldoende om een volledig beeld te geven.

Het jubileumjaar en de bijbehorende activiteiten gaan voort. Op dinsdag 15 juni a.s., om 16.00 uur, vindt in het museum de prijsuitreiking plaats van de schilderwedstrijd voor het voortgezet onderwijs, die in het kader van het jubileum was georganiseerd. De gemaakte werkstukken zijn in het museum tentoongesteld. Tijdens de komende vakantiemaanden worden in het museum wederom inloopavonden gehouden van 20.00 tot 21.00 uur. De eerste avond is op woensdag 14 juli over het onderwerp De Oude Kerk, de tweede is op 21 juli met een rondleiding langs de expositie over de jaren 50. De derde en laatste avond heeft plaats op 28 juli en heeft als onderwerp archeologie.

Onze grootste actie tijdens het jubileum blijft nog steeds het werven van nieuwe leden. Heeft u uw steentje al bijgedragen om te bereiken dat we de duizend leden passeren? We zijn op de goede weg, maar moeten onze positie zodanig versterken dat we ook na het jaar 2000 ruim boven de duizend leden blijven. We hebben goede hoop dat we voor de eigenlijke verjaardag, 24 september a.s., het duizendste lid kunnen verwelkomen. Op welke wijze aan deze heuglijke gebeurtenis aandacht zal worden besteed zal nog nader worden bekendgemaakt.

Laten we de eindsprint inzetten!

Museumnieuws

door Drs. Dirk-Jan List

Rectificatie

Tot onze spijt is in het museumnieuws van "De Zandloper", 1999, nr.1, een kleine fout geslopen. Per abuis is onder de foto's met typische jaren '50 interieurs een verkeerd onderschrift geplaatst. Voor de oplettende lezers zal het wel duidelijk zijn geweest dat deze foto's modieuze jaren '50 zaken tonen en **niet** een logeerkamer uit 1925 in Art Deco stijl.

Registratie

De registratie van het textiel is wederom ter hand genomen. Een korte tijd stonden, wegens de organisatie van twee bruidsmodeshows en het inrichten en uitruimen van de tentoonstellingen "Rouwen en Trouwen" en "De Roaring Twenties", de beschrijvings- en registratie-werkzaamheden van deze deelcollectie stil. Momenteel wordt weer hard gewerkt aan het inlopen van de achterstand.

Wat de deelcollectie "voorwerpen" betreft: de dozen worden op zolder nauwkeurig gecontroleerd op niet-geregistreerde objecten. Deze worden alsnog beschreven en geregistreerd. De deelcollecties "textiel" en "voorwerpen" worden nog niet ingebracht in de computer. Dit gebeurt wel met het fotoarchief. In de toekomst zal het vrij eenvoudig zijn om uit te zoeken welke foto's en voorwerpen het museum bezit op een bepaald gebied.

Heeft u interesse om ondersteuning te geven bij de registratie van bijvoorbeeld de textielcollectie of de fotocollectie, dan houdt het museum zich gaarne aanbevolen. De sfeer in het museum is gezellig en het werk is zeer gevarieerd: het maken van de beschrijvingen, het innaaien van de registratienummers, en het invoeren van de beschrijvingen in de computer. (Dirk-Jan List, 0318-619554.)

De jaren '50

Voor de tentoonstelling "De jaren '50 in beeld gebracht" is inmiddels divers materi-

aal verzameld: aardewerk, glas en kleding. Toch kan het museum nog typische jaren '50 spullen gebruiken. Hierbij wordt gedacht aan een oude pick-up, Rock 'n Roll-platen, filmposters, kleinmeubelen, de eerste Barbie's uit 1959, speelgoed en kleding van volwassenen en tieners. Ook hiervoor kunt u contact opnemen met het museum.

Vaste presentatie

De trouwe bezoekers van het museum is het waarschijnlijk opgevallen dat de hoek voor de archeologie anders wordt ingericht. In de nieuwe presentatie zal de nadruk minder komen te liggen op de prehistorie en meer op de oude Romeinse periode en de nieuwe tijd. Het uitgangspunt van deze opstelling is de eigen collectie, maar er zal ook gebruik worden gemaakt van bruiklenen.

2000

Het jaar 2000 is nog niet begonnen. Toch zijn voor volgend jaar de onderwerpen van de tentoonstellingen al bekend. Het jaar is uitgeroepen tot "Jaar van het Textiel". Uiteraard zal ook het Historisch Museum Ede inspelen op het landelijk thema met een presentatie van kleding of iets dergelijks. Over de uitwerking van het onderwerp en eventuele samenwerking met de andere Edese musea wordt nog levendig gediscussieerd. Er wordt zelfs gespeeld met het idee om een modeshow over 5000 jaar kleding te organiseren. Gezien het overweldigende succes van de twee bruidsshows voor de tentoonstelling 'Rouwen en Trouwen' moet dit zonder al te veel moeite zijn te realiseren. De textielcollectie van het museum is interessant genoeg om dienst te doen als uitgangspunt voor deze leuke show.

Weekend

Veel mensen weten nog steeds niet dat het Historisch Museum Ede ook gedurende de weekeinden is geopend. Het is moeilijk om

vrijwilligers te vinden die in de weekeinden baliedienst willen verrichten. Op de vorige oproepen hebben enkele enthousiaste mensen gereageerd. Hiermee zijn we erg blij.

Toch zoeken we nog steeds enkele extra vrijwilligers voor de weekeinden, zodat het rooster wat ruimer kan worden opgesteld.

Ceel van de Meul

door G.A. Ossenkoppele

Dit verhaal speelt zich af in de jaren vijftig. Ceel Roelofsen was een grote, flinke kerel en had een paar handen als kolenschoppen. Hij was de molenaar van de Doesburgermolen en woonde aan de overkant van de weg in een oude boerderij. Hij was vrijgezel en zijn werk, buiten de molen om, was dat hij dagelijks hand- en spandiensten voor de boeren verrichtte. Bijna dagelijks trok hij er met zijn paard op uit om voer en kunstmest bij Graanhandel Van de Craats te halen. Hij zocht het meestal zo uit dat hij 's mid-

dags tegen etenstijd arriveerde. Dan kon hij soms mee-eten met de warme pot, want hij kon eten als hollebolle Gijs. Koken kon hij namelijk niet; meestal leefde hij op brood. Ook in de hooi- en roggebouw was hij een zeer geziene hulp, want hij kon bergen werk verzetten en reed de bouw naar de boerderij.

Ceel was een humaan mens, want in de zomermaanden kampeerden in het beukenbos aan de Doesburgermolenweg, genaamd Pannenhuis, een twaalf- tot vijftiental jon-

De Doesburgermolen, getekend door B.F.W. Laamers (archief Historisch Museum Ede).

gens met twee begeleiders, afkomstig van de Hoenderloo-stichting. Van mij hadden ze toestemming gekregen, want dat moest volgens de Politieverordening. Water was daar niet, maar daar zorgde boer Peelen voor van de boerderij Engelenhoeve. Elke morgen bracht Ceel de lege melkbussen bij Peelen, en op de terugweg bracht hij volle bussen mee. 's Zaterdags was altijd de laatste dag, en toen gebeurde het een keer dat het mis liep. Wat was er gebeurd? De jongens hadden flensjes gebakken; er waren echter geen vijftien flensjes uitgekomen maar ruim twintig. Ze besloten ook Ceel ervan te laten profiteren. Toen deze kwam aanrijden vroegen ze of hij ook pannenkoeken lustte en hij zei: "Och ja, die lust ik wel". Uit beleefdheid zetten ze hem de hele schaal voor. Als hij er vier of vijf at zou hij wel genoeg hebben, dachten ze, maar tot hun grote schrik at hij alles op, veegde met de mouwen van zijn jas langs zijn gezicht, bedankte met een "Hort peerd", en vervolgde zijn weg, de jongens in verbijstering achterlatend.

Hiermede is het verhaal van de pannenkoeken nog niet ten einde, want na afloop van een houtverkoop in Buitenlust (Ceel kocht ook altijd voor de boeren) zaten we met enige mensen nog wat na te praten. Het gesprek kwam warempel op pannenkoeken, en een houthandelaar wist te vertellen dat in het pannenkoekenhuis op de Langenberg iedereen die vier pannenkoeken opat, deze niet hoefde te betalen en ook het drinken gratis had; maar dat lukte bijna niemand, want het waren echte kanjers. De

meeste eters kwamen tot tweeëneenhalve pannenkoek. Een eind verderop zat Ceel ook met iemand te praten en hem vroegen wij of hij dit ook wilde proberen. "Tuurlijk", zei Ceel, "geen bezwaar". Op een avond togen we allen naar de Langenberg en even later kwam Ceel ook. Hij had zijn beste pak aan, want hij moest nog naar een bruiloft in Harskamp. Hij begon er maar direct mee, want hij had honger. De ober diende een reuzenpannenkoek op, eentje met spek, op verzoek van Ceel. Deze rolde hem op en voor we het wisten was hij al in zijn maag verdwenen. De volgende pannenkoek ging dezelfde weg in recordtijd. Bij de derde vroeg hij er geen spek meer in, want ze waren toch wel machtig. Wij hadden in de keuken gezien dat er een half pakje boter in ging en dat was nogal wat, maar de derde ging dezelfde weg. Vol bewondering starden wij hem aan; wat was dat een vreet-machine! Maar nu verzocht hij om een korte rustpauze en dronk een paar biertjes om af te koelen, want hij was warmgelopen. Eindelijk was hij zover, en bij die laatste pannenkoek hebben we krom gelegen van het lachen. Had hij de vorige drie opgerold, de laatste sneed hij in vierkante stukjes van ongeveer twee centimeter en langzaam maar zeker prikte hij ze één voor één aan de vork en slaagde erin om ze allemaal op te eten. Onder daverend applaus van alle aanwezigen kreeg hij een oorkonde uitgereikt. Daarna verdween hij onmiddellijk, want bij de bruiloft in Harskamp was nog meer te halen. Voor ons was die avond om nooit te vergeten.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heer D. Boot (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer W. Kempe (penningmeester).
 - * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
 - * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
 - * Conservator van het museum is drs. D.J. List.
 - * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren J.E.H. den Hartog (eindredacteur), drs. D.J. List, J.J.P. Nijdam, F.G. van Oort, H. van Scherrenburg en G.H. Stel.
 - * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54.
 - * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.
- ISSN 1384-7090

De cholera-epidemieën gingen aan Ede voorbij

door F.G. van Oort

Het eerste verloop van de ziekte

De "cholera", ook wel "Aziatische braakloop" of "blauwe dood" genoemd, heeft in de achttiende eeuw zeer veel slachtoffers gemaakt in Azië (vooral India en Bengalen). In Europa was deze ziekte toen nog min of meer onbekend. Maar in de negentiende eeuw verplaatste de epidemiegrens zich in dit werelddeel steeds verder in noordelijke en westelijke richting. Eerst werd Rusland getroffen en via Polen verspreidde de ziekte zich naar Pruisen, ons oostelijke buurland. Lang voordat de cholera ook in Nederland uitbrak had de regering al een commissie van deskundigen naar het buitenland (Berlijn en Hannover) gestuurd om de ziekte daar te bestuderen. Het doel was om zo onopvallend mogelijk de nodige voorbereidingen te treffen om het uitbreken van de ziekte te voorkomen of haar in ieder geval te bestrijden.

Om ongerustheid onder de bevolking te vermijden kwam er enige voorlichting. In de herfst van 1831 (Besl. v. 28-9-1831, prov. blad nr. 88) werd een brochure over de risico's van cholera uitgegeven en naar de verschillende koffiehuisen en logementen gezonden. Hierin werd gewezen op het besmettingsgevaar en werd de raad gegeven zo weinig mogelijk met cholera-patiënten in contact te komen. Wie toch een cholera-patiënt bezocht deed er goed aan om telkens even te ruiken aan een flesje met gekruide azijn. Op die manier kon men zich het best beschermen tegen de bedorven lucht in de ziekenkamer. Als men een patiënt had bezocht deed men er goed aan om enige tijd in de buitenlucht te verblijven, om zo deze bedorven lucht weer kwijt te raken.

Daarnaast werd via de kerken opgeroepen om God te bidden het land voor deze ziekte te sparen.

Beperking van de handel door onze oosterburen

Op verzoek van het Koninklijke Pruisische Gouvernement en goedgekeurd door de

Staatsraad Gouverneur van de provincie Gelderland (28 sept. 1831) werd -om de Aziatische braakloop tegen te gaan- vastgesteld dat reizigers, voerlieden, schippers, veedrijvers enz. slechts in de Pruisische Rijnprovincies zouden worden toegelaten als zij voorzien waren van een benodigd reisdocument (pas). In dit document verklaarde de burgemeester dat de persoon onafgebroken in zijn gemeente verblijf had gehouden en dat daar tot dusver geen cholera-gevallen waren voorgekomen. Voor de te vervoeren goederen en het vee diende men een certificaat te kunnen tonen, dat voorzien was van de handtekening van de burgemeester, alsmede van het zegel van de betreffende gemeente.

In het certificaat diende uitvoerig beschreven te worden om welke goederen het ging, het aantal exemplaren, de merken, de kleur en de plaats van herkomst.

Extra vermeld werd een lijst van voor besmetting vatbare voorwerpen, die in de ogen van de Pruisische regering bijzondere aandacht verdiende. Het ging hierbij vooral om de invoer van o.a. bedden, veren, paarden-, koe- en hazenharen, vlas, hennep, huiden, vellen, pelterijen (bontwerk), zeildoek, touwwerk, wol en katoen. Alle vervoer, zowel te land als op het water, zou worden gecontroleerd. In februari 1832 verscheen nog een zelfde soort aanschrijving van voormelde eisen waarbij de invoer van bedden en gebruikte kleding volstrekt verboden werd.

Rapport van de commissie van deskundigen

De genoemde commissie van deskundigen had het verloop van de cholera in het buitenland bestudeerd en aan de regering een rapport met aanbevelingen uitgebracht. In het geheim waren er de nodige voorbereidingen getroffen, maar naar buiten toe wenste de overheid geen voorbarige publiciteit, om paniek te voorkomen. Men moest de mensen zo lang mogelijk in de waan

laten dat de ziekte Nederland niet zou treffen. Daarom werden via de Gouverneurs van de provincies de nodige raadgevingen en instructies naar de gemeentebesturen gezonden (besl. 19 mei 1832, prov. blad nr. 49). De burgemeesters werd verzocht uit te dragen dat de Aziatische braakloop, op gezag van vele beroemde buitenlandse deskundigen, *niet* besmettelijk zou zijn. Maar de reeds genomen maatregelen werden niet verzacht of opgeheven, omdat het merendeel der ingezetenen dan zou uitgaan van de gedachte dat de overheid hiermede roekeloos zou handelen. Ook moesten de bestuurders proberen de overdreven vrees der burgers te bedwingen, daar juist deze vrees de verspreiding van de ziekte zou bevorderen.

Natuurlijk wist de regering heel goed dat zich al een volksmening had gevormd, die deels werd gevoed door 's lands activiteiten die niet onopgemerkt waren gebleven, en deels door het gedrag van de rijken. Deze mensen lazen binnen- en buitenlandse kranten, waardoor zij toch wel een wat andere kijk op de ziekte kregen. De armen lazen weliswaar geen kranten, maar toch werd ook in die kringen het nieuws besproken. De informatie was voornamelijk afkomstig van het personeel dat bij de rijken in dienst was en wist dat hun was opgedragen de nodige voorzorgsmaatregelen te treffen.

Kortom, een feit is dat de berichtgeving over cholera, zij het via allerlei omwegen, toch tot alle lagen van de bevolking doordrong.

Landelijke aanbevelingen

Binnen elke gemeente dienden de in het rapport genoemde aanbevelingen te worden uitgevoerd. Zo werd er meer toezicht verplicht gesteld op het reinigen der straten binnen de bebouwde kom. Ook de nachtelijke drinkgelagen in de plaatselijke herbergen werden aan banden gelegd; de sluitingstijd werd 10 uur 's avonds. Daarnaast moest er een beter toezicht komen op die herbergen en logementen waar minder gegoede reizigers en bedelaars vaak in kleine vertrekken de nacht plachten door te brengen.

Extra aandacht werd van het bestuur gevraagd om vooral de mindere volksklasse te overtuigen van de noodzaak om een geregelder levenswijze en de nodige gezondheidsvoorzorgen in acht te nemen.

Voorts werd meer toezicht gehouden op de kwaliteit van vlees, vis, boomvruchten en bier, omdat een slechte kwaliteit hiervan de gezondheid nadelig kan beïnvloeden.

Uiterst schadelijk voor de mens werd verder het gebruik van groen geplukte of onrijpe vruchten geacht, in het bijzonder kruisbessen. Er moest daarom een verbod worden uitgevaardigd om deze vruchten op openbare markten of langs de huizen te verkopen.

Tenslotte werd het gemeentebestuur opgeroepen om een plaatselijke commissie (cholera commissie) in te stellen.

Dit geheel van aanbevelingen staat duidelijk in schril contrast met de in de vorige paragraaf vermelde filosofie die ten doel had ongerustheid en schrik betreffende de cholera zoveel mogelijk te bagatelliseren.

De Edese cholera commissie

Al in de raadsvergadering van 23 juni 1832 kwamen voornoemde maatregelen ter voorkoming en wering van de Aziatische braakloop aan de orde; ze werden door de raad aangenomen. Ten aanzien van het instellen van de cholera commissie werd besloten om in elk der vijf kerspelen waaruit de gemeente Ede was samengesteld, een commissie te benoemen.

De samenstelling was als volgt:

Voor Ede:

de assessor D. Brouwer, de raadsleden D. Hendrikse en Robbert Willemsen, de fungerende vrederechter H. Prins, de notaris J.C. Fischer en de landmeter W. Horsting.

Voor Bennekom:

H.F. Prins, burgemeester, de schoolonderwijzer G. Otten, ouderling Gerrit van Silfhout, particulier Geurt van Beek en herbergier Joost Mekking.

Voor Lunteren:

de assessor L. Reneman, raadslid H. Top, gemeenteontvanger E.F. Roelofsen, de fabrikteur Johannes Overeem en notaris Engelenburg.

Voor Otterlo:

de raadsleden J.H. Schut en J. Franken, de predikant Wijnolby en de schoolonderwijzer J. van de Hoef.

Voor Gelders Veenendaal:

het raadslid S. Slok, de fabrikanten Klaas Heij, Hendrik van Schoonhoven Jzn. en Hendrik van Schoonhoven Hzn.

Een van de eerste taken van deze cholera-commissies was het vinden van een behoorlijke lokaliteit, die kon dienen als cholera-hospitaal om er "bij het uitbreken der gedachte ziekte de cholera-kranken in op te nemen en te verzorgen".

De cholera in 1832

Ging in maart 1832 Frankrijk gebukt onder de cholera-ziekte, in april en mei waren er ook al ziektegevallen in Engeland en Ierland. In versneld tempo rukte de cholera op naar de lage landen. De provinciale berichten volgden elkaar wekelijks op. In de eerste week van juni werd Oost-Vlaanderen (België) tot besmet gebied verklaard. De tweede week waren het de provincies West-Vlaanderen en Henegouwen, de derde week de grote steden en de vierde week viel geheel België onder de besmetting.

Begin juli 1832 werd het eerste cholera-geval in Nederland gesignaleerd te Scheveningen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken reageerde direct met de opdracht aan de provincies om alle voorgeschreven maatregelen van behoeding en verpleging onmiddellijk te verwezenlijken. Op zijn beurt gaf de Gouverneur van de provincie weer opdracht aan de gemeentebesturen hem met spoed te rapporteren over de binnen de gemeente getroffen voorzieningen. Ook werd de burgemeester een meldingsplicht opgelegd bij het onverhoopt uitbreken van de ziekte in zijn gemeente. Zodra dit gebeurde diende hij onverwijld verslag uit te brengen aan de Provinciale Cholera-commissie te Arnhem.

Vanaf dat moment was het de bedoeling dat dagelijks rapport uitgebracht werd omtrent het aantal lijdens, hun toestand en de plaats waar zij verpleegd werden. De rijken werden over het algemeen thuis ver-

pleegd en de armen kwamen terecht in het cholera-hospitaal.

In de slotzin van het besluit werd de gemeenten er duidelijk op gewezen dat zij zelf gelden op de begroting dienden te vinden om de gemaakte onkosten ter bestrijding van de cholera te dekken.

De inrichting van het cholera-hospitaal

Bij besluit van 20 juli 1832 (prov. blad nr. 72) werden aan de gemeentebesturen richtlijnen gegeven omtrent de voorzieningen die nodig werden geoordeeld ter behandeling van choleralijders. Voor de grote steden in Gelderland (genoemd werden Nijmegen, Arnhem, Zutphen, Harderwijk, Tiel, Zaltbommel, Culemborg en Doesborch) werden grote lijsten samengesteld met aan te schaffen voorwerpen en geneesmiddelen. Voor de rest van de kerspels in de provincie werd een aparte, kleinere lijst samengesteld. Het totaal aan werktuigen en middelen die daarop stonden vermeld noemde men een volledig toestel. Een toestel voor de gemeente Ede zag er als volgt uit:

- 2 kribben met toebehoren
- 1 grote badkuip
- 1 kinderbadkuip
- 1 spirituslamp
- 1 thermometer
- 2 steekpannen
- 2 flanellen hemden met kappen
- 2 huidborstels
- 1 lavementspuit (darminspuiter)
- 10 bronwaterkruiken
- 1 beddenwarmer
- 6 wollen dekens
- 1 klok of uurwerk
- 2 bedschermen
- 4 blikken bakken tot opvang van braaksel

Op de lijst stonden verder acht genaaide zakjes om met warm zand of kruiden gevuld te worden, acht wollen lappen om te wrijven, één verwarmingstoestel van dr. Kiehl of één minder kostbaar, doch ook minder geschikt Schneidersch toestel.

Het apothekersinstrumentarium moest bestaan uit een aantal medicijn-gewichtjes, een greinschaaltje, een grote schaal en een mortier (vijzel).

Om de choleralijders te vervoeren diende men te beschikken over een uit tenen vervaardigde draagbaar, een zogenaamde "baliemand" (met opstaande zijanten) welke bedekt moest zijn met een "gewast linnen neerslaande kap en voetkleed". Verder diende de draagbaar te zijn voorzien van een matras, drie wollen dekens en ringen tot doorlating van stevige draagbomen voor de dragers.

Tenslotte werden er voorraadjes medicijnen aangelegd, zoals vlier, kamille, pepermunt en melissekruid om genezende thee van te trekken, kruiden die kalmerend kunnen werken op de zieke, zoals nootmuskaat, kaneel, valerianawortel, opium, enzovoort. Om de ingewanden te kalmeren werd gebruik gemaakt van rode wijn en aftreksels van sago en rijst.

Voorkomende bloedstollingen kon men trachten te verhelpen door het inzetten en dus beschikbaar hebben van een aantal bloedzuigers. De gehele controle op de toestellen behoorde te geschieden door de Districtscommissarissen.

Wie waren de Districtscommissarissen?

De Kwartiercommissarissen, na 1817 Hoofdschouten en na 1825 Districtscommissarissen geheten, vormden van 1813 tot 1850 een bestuurslaag tussen het provinciaal bestuur en het platteland. De steden hadden rechtstreeks contact met het provinciaal bestuur. Met de komst van de nieuwe provinciale en gemeentewet in 1850 verdween deze bestuurslaag. Om het bestuur te vereenvoudigen werden vanaf 1825 vacatures voor Districtscommissarissen niet vervuld. Sommige districten werden of waargenomen door een naburige Districtscommissaris of samengevoegd met een naburig district. (In 1825 waren er 17, in 1837 nog maar vijf districten.)

De gemeente Ede was aanvankelijk ondergebracht in het district Neder-Veluwe, dat later is overgegaan in het district Veluwe.

De Edese cholera commissie moest veel zaken regelen

Met de burgemeester als coördinator van de verschillende cholera commissies in de

De Grotestraat te Ede in 1896. Het gebouw midden op de foto is de Openbare School, die in 1827 was gesticht. Het stond schuin tegenover de Grote Kerk. Achter de school was het bedrijf van Leendert van Zoelen gevestigd; hij leverde lijkkasten aan de cholera commissie. Het huis links is de slagrij van Nathan Levie. De man met de wagen is de slijter Reijer Koops; hij woonde in het huis met de drie hoge ramen.

*Nog een foto (uit 1896) van de Grotestraat te Ede. Achter de slagersknecht staat het huis van Evert van Dronke-
laar, de wagenmaker. Links is de apotheek van Johannes van Schaik en geheel rechts is nog iets te zien van de
winkel van Van Omme. In het laatstgenoemde pand is tegenwoordig een filiaal van Hans Anders gevestigd.*

Edese kerspels werd na de provinciale aanschrijving uit de vorige paragraaf alles in het werk gesteld om de zaak goed en snel te regelen. Uit de gedateerde nota's (alle van de laatste week van juli) van de diverse leveranciers is het volgende af te leiden. Besteld werd bij de heer W. van Bommel, apotheker te Barneveld, voor een bedrag van *f* 247,76 aan geneesmiddelen. Waarschijnlijk was het voor de in de gemeente woonachtige en apotheekhoudende geneesheren niet mogelijk om op zo'n korte termijn in deze behoefte te voorzien.

Via de gebroeders Van den Borgh te Veenendaal werd geleverd: vier steekbekken, drie schenkketels, drie spuigbekken, vier medicijnpannen, vier medicijnlepels, zes tinnen lepels, drie lampen en één bedpan.

Bart Top uit Lunteren leverde timmerwerk. Hij maakte zeven bakken en bracht daarvoor hout, spijkers en arbeidsloon in rekening.

I. van Veldhuizen te Lunteren leverde ijzerwerk aan het cholerahospitaal te Ede. In rekening werd gebracht een bedrag van

f 8,60 voor "14 handvatten en 56 winkelhaken voor aan de kisten". De laatste twee zaken zullen wel een relatie met elkaar hebben gehad. Wat de een bakken noemde, noemde de ander kisten en er kan gevoeglijk van worden uitgegaan dat deze twee opdrachten gezamenlijk zeven lijkkasten opleverden. Bij het uitbreken van een epidemie moest men toch op alles voorbereid zijn. Met de gebroeders Heijmans uit Veenendaal werd een overeenkomst aangegaan om dertig wollen dekens op voorraad te houden. Bij afname zou *f* 5,- per stuk worden betaald. Vond er geen afname plaats, dan zou per 1 januari 1833 *f* 6,- reserveringskosten worden vergoed, hetgeen ook geschiedde.

Van P. van Engelenburg te Ede werden 24 kruiken, vier comforen en zes kommetjes betrokken. Ook Leendert van Zoelen uit Ede werd betaald voor het timmeren en leveren van vier kribben, twee tafels en twee bedschermen met ieder vier bladen. Tenslotte werd bij de gebroeders Van Omme te Ede het linnen gekocht. Dezen ontvingen

tevens een waarborgsom van *f* 3,50 voor het tot 1 januari 1833 in voorraad houden van veertien dekens.

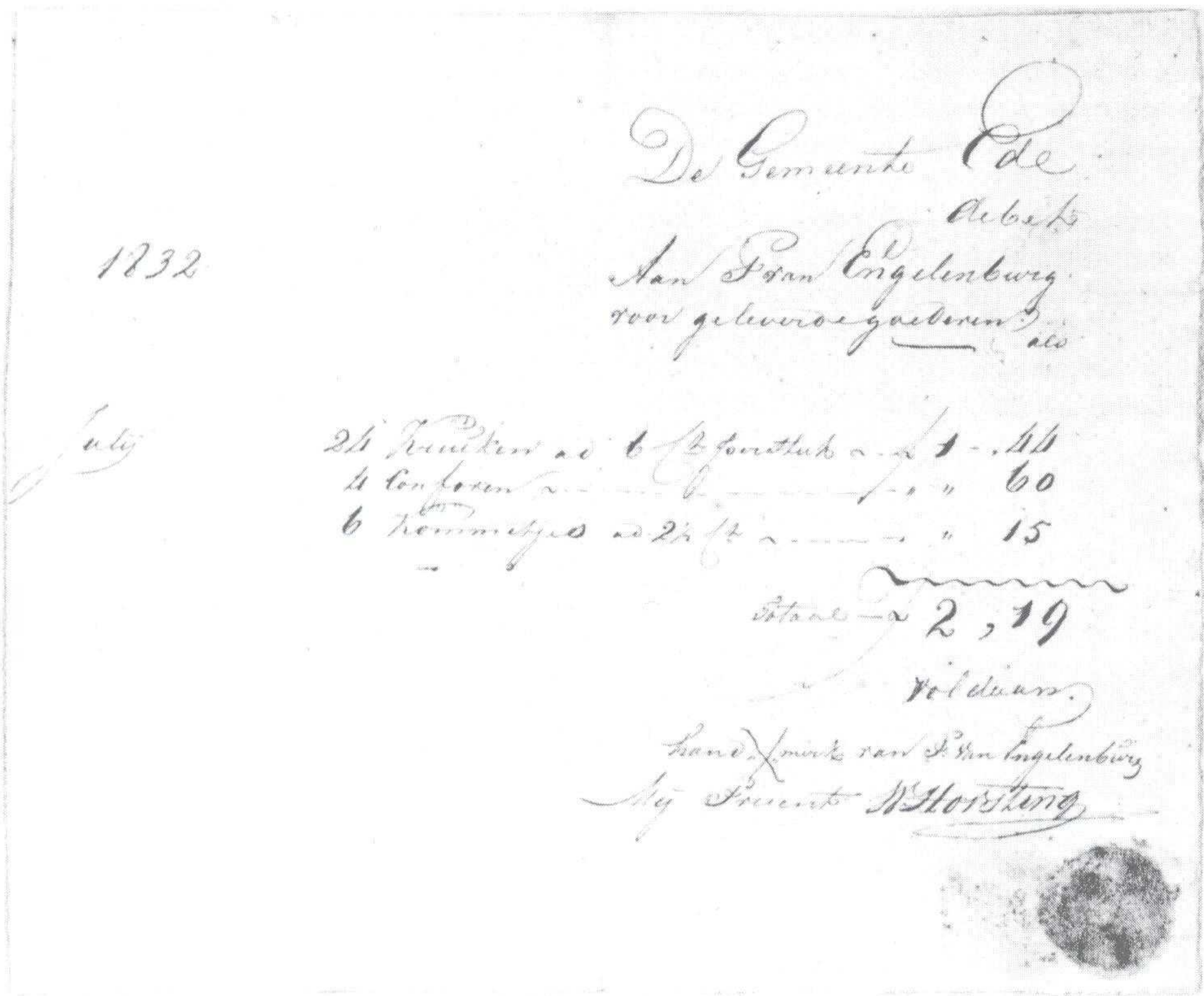
Al deze zaken werden binnen tien dagen na dagtekening van het provinciaal besluit geregeld en uitgevoerd.

Nog enkele aanvullende maatregelen

In de voornoemde aanschrijving werd de burgemeester verzocht om de cholera-patiënten die niet wilden meewerken bij bijv. de opname in het cholera-hospitaal, ook niet te voorzien van de nodige geneesmiddelen. Voorts diende hij een lijst met aangeschafte goederen en de prijzen van de meubilering der lokalen en de geneesmiddelen aan te leggen en te versturen naar de provinciale cholera-commissie. Uit de oude stukken blijkt dat deze kosten voor Ede *f* 417,- bedroegen.

Voor die tijd was dat een immens bedrag, rekening houdend met een jaarbegroting van *f* 7300,-. De gelden voor deze onvoorziene uitgaven konden dus in 1832 niet meer bij elkaar gebracht worden. Met alle leveranciers kwam het gemeentebestuur overeen dat de levering der goederen zou plaatsvinden eind juli 1832 en dat de betaling zou geschieden in het voorjaar van 1833. Ook verzocht de Gouverneur om na te gaan welke geneesheer zich per kerspel wilde inzetten voor de verpleging, uiteraard tegen billijke beloning. Voorts zou per kerspel gezocht moeten worden naar geschikte personen die met de handleiding voor een voorlopige behandeling van choleralijders de eerste opvang konden verzorgen.

Een zeer belangrijke maatregel was de handreiking die het provinciaal bestuur deed aan de plaatselijke cholera-commissies.

Ingediende rekening van P. van Engelenburg voor geleverde goederen. De rekening is geaccordeerd door het Edese cholera-commissielid W. Horsting (landmeter).

No 172.

District 1833.

PROVINCIE GELDERLAND

DISTRICT *Neder-veluwe*
GEMEENTE *Ede*

Nommer der Begrooting. 51

Toegestane Som 450-00
Geordonnanceerde Som 318-71

De Heer *Ed. Raclafden* Gemeente-Ontvanger gelieve te betalen
aan *Leendert van Laalen* de som van *Leuen en Herby*
guldin vyf en negentig cents volgens den hier onderstaanden STAAT.

Blijft over . . . 131-29

PERSONEN, aan wie de betaling moet geschieden.	ZAKEN, waarvoor de betaling geschiedt.	SOM, welke betaald moet worden.		BESCHIEDEN, welke bij de betaling moeten overgelegd worden.
		Uitgeschreven.	In cijfers.	
<i>Leendert van Laalen te Ede</i>	<i>Geleerd timmerwerk voor het cholera-hospitaal staal, te Ede</i>	<i>Leuen ende vijf en negentig cents</i>	<i>37 95</i>	<i>Specifike tekening</i>

En deze, met de bescheiden, behoorlijk voldaan geteekend overbrengende, zal de voorschreven som in uitgave der Rekening geleden worden.

To *Ede*, den *11 Febr* 1833.

Voldaan. *L. van Laalen*

De Burgemeester. *H. J. Prins*

D. Brunn
A. J. J. J.
N. Burgemeester

De provincie geeft de gemeente Ede toestemming om tot uitbetaling over te gaan voor door de middenstand aan het cholera-hospitaal geleverde zaken. De levering is juli 1832; de betaling is februari 1833. De gemeente Ede valt onder het district Neder-Veluwe.

Deze hield in dat, indien geen geschikte lokaliteit kon worden gevonden, gebruik mocht worden gemaakt van de per dorp aanwezige schoolvertrekken. Dit hield echter wel in dat het schoolhouden dan dadelijk moest worden gestaakt. Maar voor de gemeente kwam dit heel goed uit, omdat tot op dat moment in de lokaalkeuze totaal geen vordering was gemaakt. Tenslotte werd de burgemeester gevraagd om de leraren en voorgangers der verschillende gezindheden uit te nodigen "de Openbare Godsdienstoefeningen tot zodanigen korteren tijd te bepalen, als met het doel der vereeniging eenigszins bestaanbaar is, en zulks in het bijzonder, wanneer het kerkgebouw geene zeer overvloedige ruimte, in verhouding tot het getal der kerkgangers, hebben mogt".

Meer informatie over de Aziatische braakloop

Tot dit moment had de overheid geprobeerd zoveel mogelijk achter de schermen te werken, maar naarmate de tijd vortschreed kwam zij tot de conclusie dat het zinvoller was om meer open kaart te spelen. Burgers die de krant lazen konden nu toch ook al dagelijks op de voet volgen hoe de cholera van plaats naar plaats oprukte.

In een besluit van 4 augustus 1832 (prov. blad 77) werden enige mededelingen over de symptomen van de Aziatische braakloop en raadgevingen voor een eerste behandeling ervan aan de ingezetenen verstrekt. Ook deze keer werd de burgemeester verzocht de nodige exemplaren van dit besluit in logementen, herbergen en op openbare

plaatsen ter inzage te leggen. Elke burger kon nu tegen betaling van vijf cent in het bezit komen van een exemplaar. De inhoud van de publicatie kwam op het volgende neer.

De belangrijkste kenmerken van de cholera zijn hevige diarree en braken. De ontlastingen vinden plotseling plaats alsof men water uit een kan hoort lopen. Een gevolg hiervan is dat de zieke zeer veel vocht verliest en uitdrogingsverschijnselen gaat vertonen. Maar daarmee is de rampspoed nog niet ten einde. Het artikel verhaalt verder dat bij de choleralijder de ogen gaan invalen, de stem hees wordt en de pols meer en meer onvoelbaar. Het gehele lichaam wordt steenkoud en met klam zweet bedekt, gevolgd door een benauwde ademhaling, sterke krampen in de kuiten en een onlesbare dorst. Een ander symptoom is de blauwe verkleuring van de huid, waardoor de ziekte ook wel de "blauwe dood" wordt genoemd.

Om de lezer toch nog een hart onder de riem te steken eindigde het artikel met de zinsnede: "Eene onverwijld doelmatige behandeling geeft bij den Aziatischen Braakloop, in weerwil van de hevigheid der ziekte, gegronde hoop op een spoedig herstel."

Behandeling van een zieke

Zodra zich een ziektegeval voordeed, werd men aangeraden alles in het werk te stellen om de bloedsomloop naar de huid te bevorderen en een "gunstig zweet" te doen ontstaan. Om dit te bereiken diende men de choleralijder direct te ontkleden en in een verwarmd bed met extra wollen dekens te leggen. Langs de benen, armen en de zijden van het lichaam werden met heet water gevulde kruiken of heet gemaakte bakstenen gelegd, terwijl de borst, de buik en alle andere plaatsen bedekt werden met zakjes voorzien van heet zand, hete as, of hete zemelen of kruiden. Op de maagstreek werd een warme mosterdpap gesmeerd. Intussen liet men de lijder drinken van aftreksels van kruisemunt- of pepermuntkruid, kamille of vlierbloesem. Alle ledematen werden constant gewreven met warme

doeken. Werd er geen vooruitgang geboekt dan ging de zieke een kwartier in een heet bad, waarna het hele ritueel weer van voren af aan begon.

Om de lucht in de ziekenkamer te zuiveren werd azijn of verdunde chloorkalk verdampt.

Extra voorbehoedmiddelen

Wanneer een kerspel werd getroffen door de cholera diende men de nodige voorzorgen te nemen om verdere verspreiding van de ziekte te voorkomen. Er waren een aantal richtlijnen aangegeven voor het niet-zieke deel van de bevolking. Zo werd aanbevolen nooit met een nuchtere maag een ziekenbezoek af te leggen. In ieder geval diende men te zorgen voor enig ontbijt met warme koffie of thee of, bij gebrek daaraan, een slok wijn of een weinig brandewijn met enig aromatisch bitter en een stuk brood. Ook diende men het bezoek zo beperkt mogelijk te houden en gedurende deze tijd regelmatig aan een flesje kruidenazijn te ruiken, tabak te roken of op een stuk kalmoeswortel te kauwen. Het werd raadzaam geacht na het bezoek de handen en het gezicht te wassen, de mond te spoelen, de neus te snuiten en de haren uit te kammen. Verder werd aanbevolen om geen ziekenbezoek af te leggen als men zich niet lekker voelde, of verhit of ontstemd mocht zijn.

Wie de ziekte echter angstvallig vreesde deed er beter aan de lijdens niet te aanschouwen. "Zijn gebrek aan zielskracht maakt hem dubbel vatbaar voor de doodelijke indruk en zal zijn zenuwstelsel danig ontstemmen. Echter hij of zij alleen, die, vol van het gevoel van verpligting tot hulpbetoon, vol van innerlijke veerkracht en levenswerkzaamheid, vol van vertrouwen op en christelijke onderwerping aan de wil der Opperste Wijsheid, de ziekenzalen bezoekt, draagt een harnas, doorgaans ondoordringbaar voor de giftige pijlen der krankheid."

Gunstige cholericijfers voor Ede en de provincie Gelderland

Uit de beschikbare gegevens van Ede blijkt dat er bij de epidemie van 1832/33 geen choleraslachtoffers zijn gevallen. Ook pro-

vinciaal gezien kwamen de inwoners er goed af. Daarvan getuigde het nu volgende provinciale jaarverslag van 1832.

In de jaren 1832/33 eiste de cholera-epidemie in Nederland ongeveer 10.000 slachtoffers. Het totale aantal choleradoden in de provincie Gelderland bedroeg ruim 350.

Verkoop van choleragereedschappen

Na een aantal jaren, waarin de cholera-epidemie geleidelijk in omvang afnam, diende de burgemeester van Ede op 9 juni 1840 in de Raad het voorstel in om de nog voorhanden zijnde choleragereedschappen publiekelijk te verkopen. Hij had de volmacht van de provincie al op zak. De verkoop leverde een bedrag van *f* 60,35 op, dat in de gemeentekas zou worden gestort.

Verder gaf hij te kennen dat nu de Aziatische braakloop door het gehele land was uitgewoed, het zinvol zou zijn om de in 1832 benoemde plaatselijke commissies niet langer aan te houden. Ook hiermee ging de Raad akkoord en aldus hielden, onder dankzegging voor de verrichte diensten, de Edese cholera-commissies na acht jaar op te bestaan.

De epidemie van 1848/1849

Na het uitbreken van de cholera in 1832 waren er op het gebied van de bestrijding weinig vorderingen gemaakt. De artsen pasten de reeds bekende en beproefde verpleegmethoden toe, waarbij zij probeerden het gevaar voor de zieken zo klein mogelijk te maken. Een studie van de ziekte in de grote steden gaf wel aan dat de meeste slachtoffers tot de mindergegoede en slecht behuisde klasse behoorden.

Maar met het bestrijden van de cholera kwam men toen en tijdens de latere epidemieën toch niet verder dan een zo goed mogelijke hygiëne op straat (en liefst ook in de woningen) en het ontraden van het eten van groene, onrijpe vruchten. Verder ging men er nog steeds van uit dat besmetting via de lucht tot stand kwam.

Een volgende epidemie, die in de jaren 1848/1849 heerste, eiste in geheel Gelderland 1060 dodelijke slachtoffers. Uit de

stukken blijkt dat er in Ede geen doden vielen te betreuren.

De begrafenis van een overleden choleralijder vond soms al binnen twaalf uur na het overlijden plaats. Daarom was het zaak er goed op toe te zien dat de patiënt inderdaad was overleden en niet schijndood was. Een veiliger methode was die waarbij de lijken van de choleralijders werden opgebaard in een in de nabijheid van de begraafplaats gelegen lokaal. De begrafenis vond niet eerder plaats dan nadat duidelijke tekenen van ontbinding waren geconstateerd.

Evenals tijdens de eerste epidemie, was er ook ditmaal gezorgd voor geestelijke ondersteuning van lijdens aan de ziekte. Zo stelde de minister der Hervormde Eeredienst enz. voor om op een nader te bepalen datum in augustus 1849 een Bid- en Dankdag te houden vanwege de heersende ziekte. En om de gemeenten in financieel opzicht enigszins tegemoet te komen, werd door de provincie een subsidie verleend. Voor de gemeente Ede bedroeg deze *f* 100,-.

De epidemie van 1866/1867

Tijdens de epidemie van 1866/1867 vielen er in de provincie Gelderland meer slachtoffers dan bij de voorgaande: het totale aantal doden bedroeg 1508. Opvallend was dat de cholera ook in deze periode weer aan de gemeente Ede voorbijging.

Behalve de reeds genoemde maatregelen, die ook deze keer weer werden getroffen, kwamen een paar nieuwe zaken aan de orde. Deze staan vermeld in een brief van aanbevelingen die de Edese burgemeester richtte aan de weer ingestelde gecombineerde cholera-commissie van Stichts en Gelders Veenendaal. Uit zijn advies komt naar voren dat zodra een choleralijder was gestorven (en vervoerd was naar het lijkenhuis) het sterfhuis volledig moest worden gedesinfecteerd. Daartoe werd teer of chloorkalk gebrand en werden de muren gewit, waarna het huis acht dagen open en onbewoond moest blijven. Ook werd men verplicht om goten en riolen goed te reinigen.

Tenslotte werd opdracht gegeven om een inspectie in te stellen op de waterpompen,

MEDISCHE EN GEMEENTEPOLITIE.

a. *Medische politie.*

Opgave der maatregelen genomen ter bevordering van den gezondheidstoestand en ter voorkoming en genezing van ziekten, als: afvoer van het water door goten of riolen, toezigt op op mestverzamelingen, demping van slooten, enz., spuijng van het water in de kanalen en grachten.

De den loop van den Comed is in 't algemeen naauwlettend toegezien op de reiniging van goten, riolen en plaatsen van mestverzameling, meer speciaal was dit het geval te Dienendaal, waar men leed voor de Cholera tussche. Aldaar heeft men zich niet alleen bepaald tot de reiniging van goten en riolen maar zijn ook door de zorg van het dagelijksch bestuur slooten en plaatsen van mestverzameling met land gedigt en woningen voor het dwitten met water gezuiverd.

Het jaarverslag van 1866 geeft duidelijk de maatregelen aan die door de gemeente Ede hier ter plaatse zijn getroffen.

Opgave der heerschende ziekten gedurende het jaar, welke op de sterfte der bevolking en haren gezondheidstoestand nadeelig hebben gewerkt, als: mazelen, pokken, tusschenpoozende koortsen, enz.

Heerschende ziekten die een nadeelig invloed op de sterfte gehad hebben swamen niet voor (1866)

Er swamen geen ziekten voor die een nadeelig invloed op de sterfte gehad hebben (1867)

Zowel uit het jaarverslag van de gemeente Ede van 1866 als dat van 1867 blijkt dat er geen choleraslachtoffers zijn te betreuren.

waarbij het gewenst werd geacht de pompen die voor de gezondheid risico's opleverden, direct te sluiten. Zonder het te weten was dit laatste punt een van de meest positieve opdrachten ter voorkoming van cholera.

In de landelijke geschiedenis kunnen de jaren 1866/1867 gevoeglijk beschouwd worden als rampjaren. Zo woedde er de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog, was er alom in Nederland de veepest uitgebroken (70% van de uitgaande brieven van B en W van Ede ging hierover) en werden de ingezetenen ook nog eens geconfronteerd met de cholera-epidemie.

In een rijm op de Nieuwjaarsprent, die de Utrechtse askarlieden in 1867 aanboden, werd nog eens aan al die ellende herinnerd. Het luidt als volgt:

*Vlied vrij van ons, o jaar van smarten,
Vlied vrij van ons naar 't duister heen,
Want grievend leed doorsneed de harten,
Met smart vervuld van menigeen.
En tal van weduwen en wezen,
Zij staren u niet blijde na,
Want heel uw tijd was angst en vrezen,
't Was oorlog, veepest, cholera.*

Onzuiver water oorzaak cholera

Het bleef lang onbekend waardoor de cholera veroorzaakt werd. Lang werd gedacht dat bedorven lucht de grootste besmettingshaard was. Toch werd al wel gewaarschuwd tegen het drinken van verontreinigd drinkwater. Het was trouwens opgevallen dat in Amsterdam, dat in 1854 waterleiding had gekregen, de cholera in 1866 veel minder slachtoffers geëist had dan tijdens de vorige epidemie. Langzaam drong het besef door, dat vooral onzuiver drinkwater de cholera veroorzaakte. Dit werd bevestigd in de tweede helft van de negentiende eeuw, toen het bacteriologisch onderzoek op gang kwam. Grote namen op dit onderzoeksgebied waren Louis Pasteur en Robert Koch. Deze laatste ontdekte in 1883 de verwekker van de cholera en legde uit dat de ziekte (bacterie) via het drinkwater in het lichaam kwam en daar de darmen infecteerde.

Bij de epidemie van 1892 werd in Ede voor de laatste keer een cholera-commissie

benoemd. Deze bestond uit de heren A.J. Thomas, C. van Zwetselaar en H. van Woudenberg. De meeste vrees voor het uitbreken van de ziekte bestond in Gelders Veenendaal. Hier waren de voorzieningen waarschijnlijk het slechtst. De commissie liet dan ook in dit gebied eerst het drinkwater scheikundig onderzoeken. Het water uit de put bij de openbare school aldaar kon, na een grondige schoonmaakbeurt van de put, weer veilig worden gebruikt. Wel waren er bij de particuliere pompen in dat gebied slechte tot zeer slechte exemplaren. Met de eigenaren werd overlegd om voor gezamenlijke rekening een aantal nortonpompen te slaan.

Na een vermelding dat in deze periode voor de dorpen Ede en Bennekom een lokaal met toebehoren was ingericht om mogelijke slachtoffers op te vangen, komt de kwestie cholera verder niet meer in het Edese archief voor.

We kunnen concluderen dat de gemeente Ede dit choleratijdvak ongeschonden is doorgekomen. Landelijk gezien waren er ruim 66.000 slachtoffers. Vergeleken met de grote steden was in Ede over het algemeen wel goed drinkwater, woonden de mensen niet zo dicht op elkaar en was er een goede controle op mestvaalten, afvoeren en riolen.

In de loop der jaren werden meer en meer woningen aangesloten op het drinkwaterstelsel. Het gebruik van schoon water was belangrijker dan de komst van antibiotica. De winst aan mensenlevens door antibiotica valt in het niet bij die welke het gebruik van gezuiverd water opleverde.

Ook het rioleringsstelsel in Nederland, de afgelopen eeuw tot stand gekomen, heeft meer mensen het leven gered dan welk medicijn of welke medische ingreep ook.

Uiteindelijk kunnen we vaststellen dat de cholera werd bedwongen door schoon water en riolering.

Bronnen:

Gemeente Ede, Oud archief.

Dr. A. van Hulzen, Stadsblad; Utrecht, het dagelijkse leven.

Rijksarchief Arnhem.

Beeldmanipulatie

Tegenwoordig is het eenvoudig om met behulp van de computer een foto te bewerken. Fouten bij de opname kunnen worden weggewerkt, zelfs het beeld kan men veranderen. Toch wist men zo'n goede vijftig jaar terug ook al hoe een probleem kon worden opgelost.

Ik weet nog van een bezoek aan een kennis. Op zeker moment drukte hij mij zijn trouwfoto in de handen met de woorden: "Jij bent fotograaf, zie je wat bijzonders?" Ik wist niet waarnaar ik moest zoeken. De foto, een fraaie zwart-wit-opname, was duidelijk in de stijl van de jaren veertig. Scherp en uitlichting waren perfect

en het bruidspaar stond er keurig bij. Ik moest mijn gastheer bekennen niets bijzonders te kunnen vinden. "Nou", zei deze lachend, "ik ben een stuk kleiner dan mijn vrouw, en de fotograaf vond dat maar niks. Ik moest hem de trouwbijbel geven en die heeft hij toen onder het vloerkleed gelegd, zodat ik groter leek." Door het enigszins drukke motief op het kleed viel de "beeldmanipulatie" nauwelijks op. Moet men tegenwoordig een computer beheersen, vroeger was gewoon slim zijn vaak voldoende.

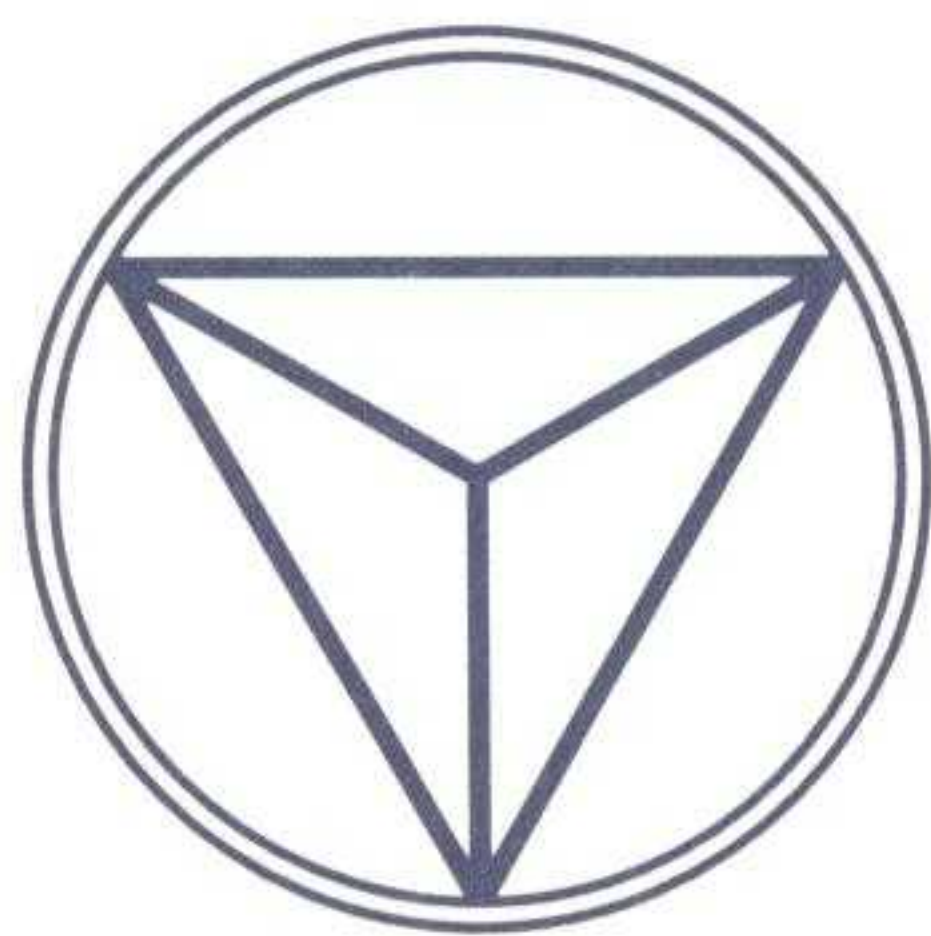
H. van Scherrenburg

OUD EDE HOUDT DE GESCHIEDENIS VAN EDE LEVEND!

Word lid van de Vereniging Oud Ede voor f 20,- per jaar.

Geef u op als lid bij het Historisch Museum Ede,

Museumplein 7, 6711 NA Ede; telefoon (0318) 619554

SCHILDERWERKEN
KAMMINGA BV

maanderweg 74 - 6711 ng ede - tel. 0318 - 618522
fax 0318 - 650007

De Boek- en Kunsthandel

“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

SINDS 1849

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

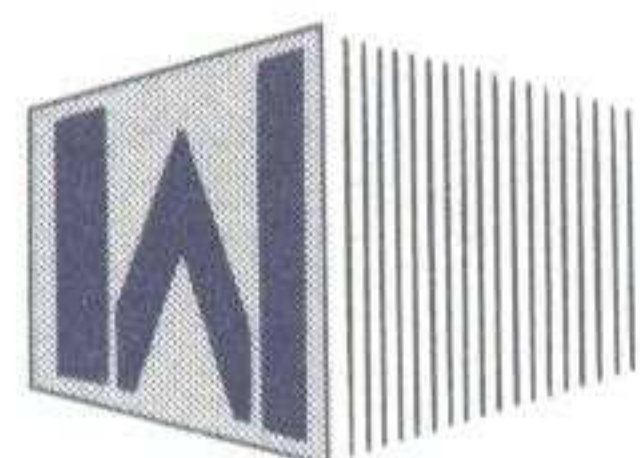
Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

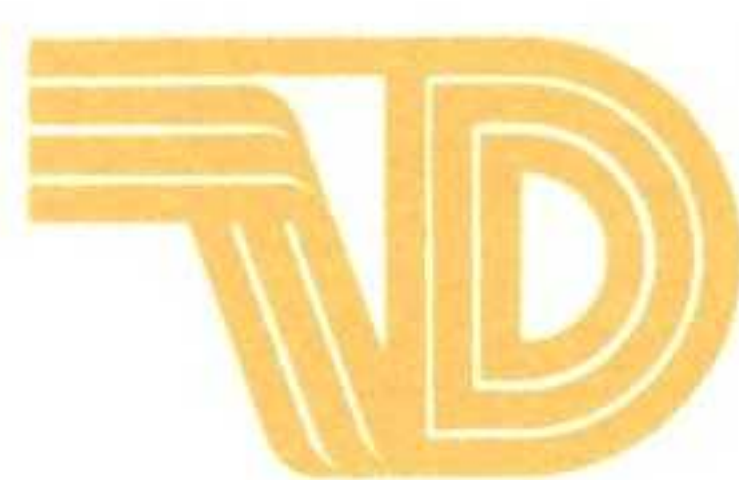
**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

VAN DIJK B.V.

**INTERIEUR
VERZORGING**

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON (0318) 632 359

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door: